

Czech geography and Bulgaria

Česká geografie a Bulharsko

Jiří MARTÍNEK

Historický ústav AV ČR, v. v. i., martinek@hiu.cas.cz

Abstract

Bulgaria, the easternmost of the Balkan Slavic countries, was the traditional area of interest of Czech culture and science, since Czech national revival (J. Dobrovský, B. Němcová, etc.). Especially in the period after liberation from the Turks in 1878 many Czechs participated in building the new Bulgaria. Its share to the knowledge of this country brought the Czech geography.

Fundamental importance in understanding the Balkans, even in the European context, is the work of Konstantin Jireček, which is ranked by many authors as well as to geography (Häufler 1968). Bulgarian mountains engaged J. V. Daneš and Fr. Vitásek, later about Bulgaria lectured Jiří Král. As well as Bulgarian geographers (A. Iširkov, L. Dinev etc.) maintained contact with the Czech and Slovak scientists.

Keywords: History of Czech geography – Bulgaria – 19th and 1st half of the 20th century

Klíčová slova: Dějiny české geografie – Bulharsko – 19. a 1. polovina 20. století

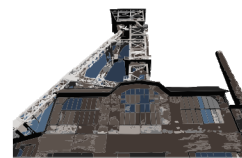
Pro geografii 19. a první půlky 20. století měli čeští geografové značný handicap v zemi svého původu. Rakousko-Uhersko ani Československo nebyly velmocemi, ovládajícími rozsáhlé koloniální říše, které šlo zkoumat ve stopách vojenských jednotek, zabírajících nové državy. Až na výjimky proto nebylo možné, aby se geografové z české kotliny mohli zapojit do objevování nových pohoří či řek. Pokud tedy někomu z geografů nestačila k výzkumu jeho vlast, a nechtěl (jako např. Jan Palacký) psát rozsáhlé kompilace pouze na základě literatury, nezbývalo, než hledat jinou, geograficky méně známou a přitom dosud neobsazenou oblast.

Takovým regionem, kde bylo možné zapojit se do vědeckého poznávání, byl ve druhé polovině devatenáctého století především Balkán. Drolící se Osmanská říše postupně vyklízela pozice a v regionu se jeden po druhém vytvářely nové státy, z nichž nemalá část byla obývána slovanským obyvatelstvem, což – v době romantizujících tužeb po slovanské vzájemnosti – rozhodně přitahovalo i českou veřejnost. Již od 50. let se objevují první Češi v Bulharsku a naopak bulharští studenti v Čechách, bulharská tematika se objevuje i v díle renomovaných autorů (připomeňme jen zájem Boženy Němcové) a například válka 1877/78 byla v českých zemích vítána více než aktivně (podrobně Amort a kol. 1980).

I v české vědě bylo a je Bulharsko reflektováno více než aktivně – vždyť jen dějiny Bulharska u nás vyšly celkem patery (K. Jireček, F. Hýbl, Č. Amort, J. Rychlík a naposledy stručně J. Martínek). Není tedy divu, že ani česká geografie nebyla vůči této malebné zemi imunní a opakovaně se čeští vědci Bulharsku a jeho geografii věnovali.

V předešlém textu už padlo jméno **Konstantina Jirečka** (1854 – 1918). Ten je znám především jako historik, ale už vzhledem k zaměření svého otce Josefa (mj. autora české verze Kozennova atlasu) a strýce Hermenegilda neměl k historické geografii a případně geografii jako takové daleko: ostatně například Häufler (1968, s. 110) tvrdí, že měl vysloveně geografické přednášky. Balkánu

se začal věnovat již jako gymnazista a během vysokoškolských studií publikoval roku 1876, tedy jako dvaadvacetiletý (!), své *Dějiny Bulharska*, považované už ve své době za velmi kvalitní text. Proto si ho také bulharská vláda, ač jako velmi mladého a čerstvě habilitovaného, vyžádala na doporučení historika Marina Drinova roku 1879 jako odborníka do svých služeb. V letech 1881-82 zastával Jireček dokonce úřad ministra školství, ačkoli nebyl bulharským, ale rakouským občanem, a značně se zasloužil o rozvoj bulharského školství. (Rakouská vláda se odchodu svých státních příslušníků do Bulharska nijak zvlášť nebránila – jednak se tím zbavovala řady příliš národně orientovaných osobností, jednak rakouští odborníci vyvažovali přílišný ruský vliv v novém bulharském státě). Pak ještě nějakou dobu byl ministerským poradcem a řediteloval bulharské Národní knihovně.

Po návratu potom začal přednášet na pražské univerzitě, kde opakovaně vypisoval i přednášky o geografii Balkánu (*Zeměpisný přehled Balkánského poloostrova* – ZS 1884/85, ZS 1886/87; *Zeměpis a národopis Balkánského poloostrova* – LS 1888/89), a roku 1893 přešel do Vídně, kde byl univerzitním profesorem slavistiky až do konce života. Spíše než Bulharsku se ale v té době věnoval dějinám sousedního Srbska. Do Bulharska ale na jeho doporučení odešla řada dalších osobností, především pak jeho bratrance Hermenegild a Karel Škorpilové, kteří stáli (spolu s dalším Čechem Václavem Dobruským) u zrodu bulharské archeologie, ale i geologie, dějin umění a dalších oborů.

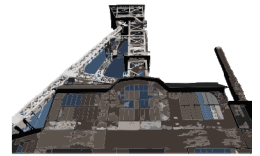

Přesto po Jirečkovi zůstalo v Bulharsku hned několik „pomníků“. Jednak se stále užívá termín **Jirečkova linie** jako označení pro hranici mezi romanizovanou a grecizovanou oblastí na Balkáně na konci starověku, jednak se tu setkáme i s řadou místních názvů včetně města Irečekovo u Jambolu, vsi Ireček poblíž

černomořské Kavarny a hory Ireček (2851 m), která je třetím nejvyšším bodem pohoří Rila, hned po vrcholech Musala (2925 m) a Malka Musala (2902 m).

Balkán je oblast fyzickogeograficky velmi zajímavá a poměrně blízká. Tyto dvě podmínky bohatě stačily, aby se dostalo do zorného pole geografa **Jiřího Viktora Daneše** (1880 – 1928). Ten se poprvé dostal do Bulharska v roce 1902, a to na pozvání Jovana Cvijiće, profesora geografie v Bělehradě a svého velkého učitele. Výzkumů se spolu s nimi účastnili známý bulharský geograf Anastas Iširkov (1868–1937), dále Cvijićův žák Radoje Dedinac (1880–1913) a také srbský sluha. Na cestu vyrazili 24. července ze Sofie a cílem byla západní část Staré Planiny. Postupovali přes horu Vežen (2198 m), k vyvěračce Glava Panega, přes Pleven, Loveč, Trojan a Ostru Mogilu (2166 m) do Růžového údolí. Již běžnými cestami pokračovali ke Kazanlaku, průsmyku Šipka a přes Tárnovo do Varny, kam se dostali v polovině srpna 1902. O cestě Daneš referoval v delším článku, nazvaném *Středním Balkánem*, který vycházel na pokračování v *Časopise turistů* v roce 1905. Podruhé Daneš navštívil Bulharsko koncem léta 1913; cestou z průzkumu oblastí západního Balkánu, čerstvě připojených k Srbsku (a opět v doprovodu Jovana Cvijiće), se vracel přes Istanbul a severním Bulharskem. Zde se zastavil především v oblasti Veliko Tárnova, nedlouho předtím postiženého zemětřesením; o jeho následcích pak informoval ve *Sborníku České společnosti zeměvědné*.

Tím, kdo ale skutečně uvedl Bulharsko do širšího povědomí české geografie, nebyl ani Jireček, ani Daneš, ani jiný z českých univerzitních geografů, ale osoba v geografickém povědomí málo známá a biograficky dosud nepodchycená (dokonce chybí i v souhrnné práci Martínek 2008). Proto se o osobnosti zapomenutého znalce Balkánu **Karla Drože** (1858 – 1928) zmíním poněkud podrobněji.

Drož se narodil 22. srpna 1858 v Uhlířských Janovicích a neměl ani vysokoškolské vzdělání, ale prošel pouze učitelským ústavem v Jičíně. Jeho první štací se stala nově zřizovaná česká škola v Duchcově, kde patřil i k organizátorům rostoucího českého živilu v poněmčené oblasti, dokonce stál i v čele spolku *Budeč Rudohorská*. Jako příliš národní byl již roku 1884 odvolán, dále učil v Dobřanech u Plzně, krátce v Oseku u Duchcova (1887/88) a nakonec byl přeložen do Plzně, kde působil na měšťanské škole více než tři desetiletí. Po vzniku republiky byl také krátce inspektorem měšťanských škol na Podkarpatské Rusi, dokonce redigoval i záhy zaniklý časopis *Podkarpatská Rus*. Na penzi pak odešel do Prahy, kde také 24. prosince 1928 zemřel.

Drož patřil k významným propagátorům turistiky, zejména pak té vysokohorské. Nejprve se zaměřil na Vysoké Tatry, o nichž publikoval v roce 1897 obsáhlejší práci. Od přelomu století pak rozšířil svůj zájem i dále na jih, k Rumunsku a Bulharsku. Neomezil se přitom jen na obdivování přírodních krás, ale jeho zájem o obě země

byl hlubší včetně důkladné znalosti obou jazyků, když z rumunštiny i bulharštiny překládal. Krom jiného jako první do češtiny převedl některé texty bulharského literáta Elina Pelina (*Bulharské povídky*, 1907).

Bulharska se týká především dvojice Drožových cestopisů – *První cesta na Rylskou planinu* (1907) a *Druhá a třetí cesta na Rylskou planinu* (1921), oba poměrně rozsáhlé – první z nich měl 220 stránek, přičemž byl bohatě ilustrován. Bohužel dnes jsou poněkud nedostupné a považovány spíše za bibliofilii.

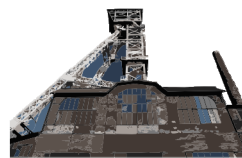
V meziválečné éře se pozice Bulharska poněkud změnila. Svou roli v tom sehrála pozice Bulharska za první světové války, kdy patřilo k Ústředním mocnostem a tak bylo vlastně na špatné straně fronty. Meziválečná československá diplomacie byla k Bulharsku také poněkud ostražitá: ostatně některé smlouvy v rámci Malé dohody, konkrétně ta rumunsko-jugoslávská, dokonce výslovně počítaly se vzájemnou pomocí proti Bulharsku. A bulharské vlády také obvykle nebyly žádným vzorem pro demokracii, obvykle spíše naopak.

Snad jen dva z českých meziválečných geografů se Bulharsku věnovali poněkud více. V Praze to byl zejména **Viktor Dvorský** (1882 – 1960), jenž přednášel o Bulharsku už dva semestry v akademickém roce 1917/18 zřejmě především na základě knih Jovana Cvijiće, ale především **Jiří Král** (1893 – 1975), který se věnoval zeměpisu slovanských zemí obecně. Ten se k bulharské problematice v přednáškách vyjádřil už krátce

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

po habilitaci, když takovou přednášku vypsal v letním semestru 1925/26 (vedle souběžného kurzu o Jugoslávii) a znovu v roce 1934/35, i když tehdy už působil především v Bratislavě. Tam na Komenského univerzitě přednášel o Balkáně už v letech 1921/22 Karel Chotek, ale Král na něj navázal sérií přednášek o jednotlivých slovanských zemích, přičemž v letním semestru 1936/37 vypsal přednášku i o Bulharsku. Znovu potom takový kurs přednášel v letním semestru 1939 opět v Praze, již poté, co byl z Bratislavy k 1. 1. 1939 „dán k dispozici ministerstvu školství“.

Sám Král ovšem měl Bulharsko i procestováno – ve své, v roce 1945 tiskem vydané bibliografii, uváděl i soubor diapositivů z této země, použitelný k přednáškám. V neposlední řadě vydal i stručný přehled o vztazích české geografie k Bulharsku (v Išírkovově jubilejním sborníku, vydaném v Sofii 1933) a dokonce roku 1943 vydal také monografii o Bulharsku v baťovské edici *Svět*, vydávané ve Zlíně.

Menšími příspěvky k Bulharsku přispěli i další vědci, např. J. V. Daneš, F. Štůla, Fr. Vításek J. Pohl-Doberský apod. Větší počet geografů se pak s Bulharskem seznámil na IV. sjezdu slovanských geografů a etnografů, který se v Sofii konal v srpnu 1936 a jehož se zúčastnilo na 50 českých delegátů – z geografů např. Dědina, Švambara, Kuchař, Vításek, Čermák, Pohl-Doberský, dále bývalý rektor botanik Domin, etnografka Stránská a další. Podrobný referát o něm zpracoval Stěhule (1936). Naopak četní bulharští geografové navštěvovali i Prahu, již zmíněný Anastas Išírkov byl například účastníkem slovanského geografického kongresu v Praze 1924.

Konečně početná skupina bulharských studentů svá studia absolvovala také na Karlově univerzitě, např. Ljubomir Dinev-Kartograf (1911–1986), který v roce 1937 obhájil v Praze disertaci na téma z geografie Slovenska a později se vrátil do Bulharska, kde byl jeden čas i děkanem geologicko-geografické fakulty na sofijské univerzitě.

Česká geografie hledala svou exotiku, pomíneme-li Švamberský kompilační práce o Kongu a Danešovo působení v Austrálii, spíše v Evropě. Vedle Jugoslávie takovou zemí bylo, či spíše mohlo být, i Bulharsko. Okolnosti ale nakonec přesunuly český zájem spíše k Jugoslávii a Bulharsko se stalo, jako pak v dějinách ještě několikrát, „zemí, na kterou jsme zapomněli“.

Použité zdroje

- AMORT, Č. a kol. (1980): Dějiny československo-bulharských vztahů. Academia, Praha, 394 s.
- HÄUFLER, V. (1968): Dějiny geografie na Univerzitě Karlově 1348–1967. Univerzita Karlova, Praha, 424 s. + obrazová příloha.
- JELEČEK, L. – CHROMÝ, P. – MARTÍNEK, J. (2006): Vývoj geografie na Univerzitě Karlově v kontextu české geografie od poloviny 19. století. In: Geografie – Sborník ČGS, 111, č. 4, s. 343-367.
- MARTÍNEK, J. (2008): Geografové v českých zemích 1800–1945 (biografický slovník). Historický ústav, Praha, 245 s.
- MARTÍNEK, J. (2009): Bulharsko. Stručná historie států. LIBRI, Praha, 140 s.
- RYCHLÍK, J. (2000): Dějiny Bulharska. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 508 s.
- STĚHULE, J. (1928): Cesty prof. dra J. V. Daneše. Sborník Československé společnosti zeměpisné, 34, č. 5-6, s. 142-168.
- STĚHULE, J. (1936): Čtvrtý sjezd slovanských geografů v Sofii. Sborník Československé společnosti zeměpisné, 42, 1936, č. 4, s. 143–151.

Zdroje obrázků:

Jireček a Jirečkova linie – wikipedie

Daneš, Král – Martínek (2008)

Drož – webové stránky regionální knihovny Teplice

Adresa autora:

RNDr. Jiří Martínek
Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Prosecká 76
190 00 Praha 9
martinek@hiu.cas.cz